

ІНФОРМАЦІЙНИЙ АСПЕКТ АДАПТАЦІЇ “НЕТРАДИЦІЙНИХ” ІМІГРАНТІВ В УКРАЇНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО

У статті розглядаються роль і завдання культурно-інформаційної сфери у сприянні процесу соціокультурної інтеграції “нетрадиційних” іммігрантів, подоланні ксенофобії і створенні толерантної обстановки в українському суспільстві.

Термін “нетрадиційні іммігранти” з’явився у науковій літературі недавно. Найпоширенішим видом переміщення населення під час існування України у межах СРСР була трудова міграція радянських громадян. До України потрапляла і незначна кількість політичних іммігрантів.

В основному це були люди опозиційні до тих режимів, до яких упереджено ставилося радянське керівництво (приміром, іспанські та грецькі комуністи, ті югославські комуністи, що переслідувалися режимом Й. Тіто, тощо)¹.

Серед іноземців, що прибули до України за радянських часів, були і невеликі групи робітників та студентів з В’єтнаму, Афганістану, африканських країн, з якими СРСР мав дружні стосунки і уклав угоди про взаємне працевлаштування населення та підготовку кваліфікованих кадрів. Після закінчення угоди ці люди в обов’язковому порядку мали повертатися на батьківщину.

З масовою імміграцією населення з країн Азії і Африки Україна зіткнулася на початку 90-х рр. ХХ ст., коли впала “залізна завіса” і відкрилися кордони. Україна поступово почала втягуватися у глобальні соціально-економічні процеси, зокрема міграційні. На її теренах почали з’являтися сотні представників різних етносів, що історично не проживали ані в Україні, ані в СРСР, тому цю категорію осіб почали називати “нетрадиційними” іммігрантами².

Для більшості іммігрантів Україна була як транзитна територія, частина бажала залишитися, розпочати в Україні нове життя. Іноземці приносили з собою незвичні для місцевого населення звичаї, традиції, релігію, культуру. За своїм соціальним станом, за життєвими цілями, іммігранти значно відрізнялися один від одного. Серед них і шукачі кращої долі з країн “третього світу” – економічні мігранти; і біженці – жертви політичних репресій, переслідувань

за расовою, релігійною, етнічною належністю, жертви гендерної нерівності тощо.

Як свідчать дослідження, серед біженців, особливо вихідців з африканських країн і Афганістану, спостерігався високий відсоток людей з вищою освітою, посадовців, інженерів, військових, які внаслідок збройних конфліктів, політичних катаклізмів були вимушені опинитися за межами своїх країн³.

Ця категорія людей була і залишається найбільш вразливою з огляду на специфічність обставин, що примусили їх стати на шлях імміграції. Вони не можуть користуватися захистом своєї батьківщини, більшість біженців втратила своїх рідних і близьких, майно, перебуває у важкому психологічному стані.

Шукаючи захисту, біженці часто опиняються без роботи, без засобів для існування, в оточенні іншої нації з іншою мовою, культурою, релігією, менталітетом. В аналогічній ситуації опинилися біженці і в Україні.

Поява в нашій країні значної кількості іноземців після десятиліть ізольованості основної маси населення від решти світу була для багатьох повною несподіванкою, ментальним шоком, що викликало насторожене, а інколи й вороже ставлення до представників інших етносів.

Окрім того, мігранти істотно загострили конкуренцію на ринку праці, що мало свої негативні наслідки: збільшення безробіття, зниження соціальних стандартів, втягнення частини мігрантів у тінювий сектор економіки, а нерідко і до лав організованої злочинності, посилення ксенофобії.

Протиправна діяльність, пов'язана з незаконним перетинанням державного кордону і транзитним використанням території України громадянами азійських та африканських країн для того, щоб будь-яким способом дістатися Західної Європи, стала загрозливим, дестабілізуючим фактором внутрішньополітичної обстановки в Україні.

Перед владою повстало два важливих завдання: по-перше, не дати можливості перетворити Україну у відстійник і транзитну територію для масової міграції на Захід; по-друге, сприяти адаптації тих осіб, які дістали офіційний дозвіл на проживання і роботу в Україні, організувати просвітницьку, роз'яснювально-інформаційну роботу серед широких верств українського суспільства з метою подолання ксенофобії, недовіри до іммігрантів.

Щодо першого завдання, то наприкінці 90-х рр. ХХ ст. у його розв'язанні відбулися суттєві зрушення. Було значно посилено візовий та прикордонний контроль як на східному, так і на західному кордоні, розроблено і впроваджено в дію державну програму боротьби з нелегальною міграцією, посилено контроль за перебуванням іноземців у середині країни.

Складніше вирішити друге завдання, яке потребує не тільки значних коштів, а й копіткої, наполегливої роз'яснювальної та інформаційної роботи як серед українських громадян, так і серед іммігрантів, спрямованої на створення достатнього рівня міжетнічної толерантності. На жаль, як відзначають фахівці, на сьогодні в Україні відсутня загальна концепція державної політики інтеграції “нетрадиційних” іммігрантів⁴, яка включала б культурно-інформаційні заходи з подолання негативних стереотипів, виховання поваги до культурних здобутків інших народів, залучення з цією метою ЗМІ, посадовців, міжнародних організацій, навчальних закладів, адміністративних органів, самих іммігрантських громад. Українські вчені, соціологи, політологи, правознавці, демографи зробили значний внесок у дослідження феномена міграції і біженства. Виникла навіть специфічна галузь суспільно-політичних наук – міграцієзнавство⁵. Публікації з зазначеної тематики мають велике освітнє і виховне значення, ознайомлюють громадськість з важливими міжнародно-правовими документами та законодавчими актами України⁶.

Провідне місце у дослідженнях відводиться проблемам соціально-культурної інтеграції іммігрантів в українське суспільство, вивченню накопиченого досвіду країн Західної Європи, формуванню зовнішніх зв'язків іммігрантських спільнот та окремих індивідів з навколишнім середовищем⁷.

Розширенню поінформованості українських громадян щодо міграційних процесів сприяли статті В. Андрієнка, О. Брайчевської, С. Бритченка, В. Суботенко та інших авторів в журналах “Проблеми міграції”, “Право України”, “Розбудова держави”, у газеті “Міграція”.

Багато публікацій щодо питань міграції, біженців, імплементації прав людини в Україні публікується під егідою і безпосередньою участю фахівців міжнародних організацій, таких як Міжнародна Організація Міграції (МОМ), Управління Верховного комісара ООН у справах біженців в Україні (УВКБ ООН), Секретарія-

том з питань прикордонної співпраці, Програмою Розвитку ООН в Україні (ПроООН)⁸. Ці організації ведуть роз'яснювальну роботу серед держслужбовців, в обов'язки яких входить вирішення міграційних питань.

Велику діяльність, спрямовану на гармонізацію та розвиток міжнаціональних відносин, забезпечення прав національних меншин, біженців, інших категорій мігрантів здійснює Державний комітет України у справах національностей та міграції (Держкомнацміграції), зокрема, Управління у справах біженців та міграції. Особлива увага приділяється створенню умов для задоволення національно-культурних, освітніх потреб іммігрантських спільнот, інтеграції їх членів до українського суспільства.

Реалізацією державної політики у сфері захисту державного кордону і запобігання незаконній імміграції займається Адміністрація Прикордонної служби України. Окрім основної своєї функції, що визначена Положенням про Адміністрацію прикордонної служби України від 4.08.2003 р.⁹. Вона проводить інформаційно-роз'яснювальну роботу як серед прикордонників, так і серед шукачів притулку шляхом випуску буклетів, проведення семінарів та тренінгів. Ці кроки є дуже важливими для підвищення професійної підготовки працівників прикордонної служби на місцях та створення позитивного образу біженців в очах українських громадян. Адже проблема розрізнення між нелегальними мігрантами та тими, хто справді потребує захисту нашої держави, стоїть дуже гостро на всіх рівнях – як професійному, так і побутовому.

19 – 21 жовтня 2003 р. спільними зусиллями Адміністрації прикордонної служби і УВКБ ООН був проведений тренінг для журналістів України, Польщі, Словаччини, метою якого було привернути увагу громадськості до проблем біженців, показати, яку нелегку і відповідальну роботу взяла на себе прикордонна служба України. Крім статистичних даних, представлених на прес-конференціях державними службовцями, журналісти побачили конкретних людей. Вони мали змогу поговорити з біженцями та ознайомитися з їхньою долею.

Під час цього тренінгу українська влада надала можливість групі закордонних журналістів потрапити до осередку для нелегальних іммігрантів під Мукачевим. Цю спробу привернути увагу до біженців та мігрантів, які опинилися в Україні, назвали транскордонними курсами для журналістів.

Серед експертів були представники УВКБ ООН з Представництв у Києві та Варшаві, представники Прикордонних військ Польщі, Перемишльської митниці, представники Прикордонних військ України (місцевого та Головного штабу) та представники неурядової організації НЕЕКА, яка займається проблематикою нелегальних іммігрантів та біженців на території Закарпатської області.

Запобіганню випадків ксенофобії та упередженого ставлення до шукачів притулку сприяє інформаційно-роз'яснювальна діяльність УВКБ ООН в Україні та його виконавчих партнерів. Так, УВКБ ООН разом з організацією ХІАС знайомлять представників правоохоронних органів з етикою поведіння з іммігрантами, специфікою правового статусу шукачів притулку та біженців.

Партнерські організації УВКБ ООН в Україні з соціальним спрямуванням, зокрема “Рокада”, “Співчуття”, “НЕЕКА”, влаштовують мовні курси, допомагають в адаптації біженців до умов життя у новому середовищі.

Як приклад ефективної допомоги біженцям та вдалої роботи з встановлення взаєморозуміння між іммігрантами та пересічними українськими громадянами можна навести діяльність Благодійного фонду допомоги біженцям і переселенцям “Співчуття”, що був відкритий у 1996 р. в Одесі за сприяння УВКБ ООН в Україні. Це місто є другим після Києва та першим серед обласних центрів за кількістю прийнятих біженців.

Благодійний фонд “Співчуття” є самостійною громадською неприбутковою організацією. Пріоритетними програмами фонду є підтримка біженців та їхніх сімей, безкоштовне медичне обслуговування, навчання дітей біженців у загальноосвітніх та недільних школах, професійна перепідготовка біженців, що має сприяти їхньому працевлаштуванню.

Для подолання культурної дистанції, усунення упередженого ставлення до біженців з боку місцевого населення фонд “Співчуття” започаткував проект “Участь біженців у шоу-бізнесі”. 25 травня 2004 р. у день Африки під егідою фонду було створено вокально-інструментальний ансамбль “ООН” (“Одеса об’єднує національності”), до складу якого увійшло 9 біженців з африканських країн: Конго, Камеруну, Буркіна-Фасо. Вперше ансамбль заявив про себе на святкуванні П’ятої річниці діяльності національно-культурних товариств Одещини, яке збіглося з Всесвітнім днем біженця 20

червня. Чорношкірі музиканти виконували африканські, іспанські, англійські, французькі, російські та українські пісні і заслужили бурхливі оплески гостей свята. Ця подія знайшла широкий позитивний відгук у ЗМІ. За висловами адміністрації фонду, концертна діяльність ансамблю може сприяти як подоланню ксенофобії, так і залученню додаткових коштів для допомоги біженцям.

Найбільшим проектом фонду, який фінансується УВКБ ООН в Україні, є Центр підтримки сімей біженців “Vita”. Зокрема, центр проводить активну культурну діяльність, до якої залучаються як сім’ї біженців, так і українські сім’ї. В приміщенні центру відзначаються українські державні свята, свята інших народів, готуються спеціальні програми на Новий рік, Різдво, 8 березня, День захисту дітей, Всесвітній день біженця, День Африки, Навроз (21 березня), проводяться концерти художньої самодіяльності, конкурси національного костюма, кухні тощо. Завжди на такі заходи запрошуються і українські сім’ї, які таким чином можуть ближче познайомитися з культурою і звичаями своїх нових сусідів.

Для того, щоб допомогти дітям “нетрадиційних” іммігрантів адаптуватися у середовищі своїх однолітків та успішно навчатися у школі, “Vita” проводить заняття з української, російської, англійської мов, влаштовує чемпіонати з футболу, волейболу, настільного тенісу. Команди біженців вдало змагаються у матчах місцевого рівня з українськими молодіжними командами, що допомагає їм впевнено відчувати себе серед місцевої молоді та створює їм імідж соціальної групи, налаштованої на здоровий спосіб життя.

Іншим засобом спілкування з українською громадськістю, розширення її поінформованості щодо іммігрантів є видавнича діяльність фонду “Співчуття”. Вже два роки поспіль фонд разом з Управлінням у справах національностей та міграції Одеської області друкує газету “Міграція”. Вона виходить один раз на місяць тиражем 5 000 примірників.

Це безкоштовне видання, яке розповсюджується в усі поштово-відділення Одеської області, а також бібліотеки, учбові заклади, правоохоронні органи та у районні адміністрації, керівні органи виконавчої та законодавчої влади. Газета містить у собі правову інформацію – нові законодавчі акти, що стосуються біженців, статті про культуру та традиції різних народів світу, а також подає огляд останніх подій та урочистостей, в яких взяли участь біженці, що перебувають в Одеській області.

Важливим фактором, який дозволяє іммігранту відчувати себе в іншій країні повноцінною людиною, зберегти свою національну ідентичність, успішно інтегруватися (не асимілюючись) до нового культурного середовища, є можливість не тільки зберігати культуру свого етносу, а й отримувати інформацію з батьківщини рідною мовою. Україна традиційно проводить політику підтримки розвитку національних меншин, що традиційно проживають на її землі, але вона практично не поширюється на спільноти “нетрадиційних” іммігрантів¹⁰.

Задоволення їхніх культурних та інформаційних потреб є, в основному, справою кожної окремої іммігрантської спільноти. Як свідчать дослідники, краще за все інформаційними джерелами (книжками, газетами, іншою друкованою продукцією) рідною мовою забезпечені курди і в’єтнамці. Складніше у цій справі африканській, афганській та пакистанській громадам. У зв’язку з цим, на наш погляд, слід розширити коло видань, у яких йдеться про життя іммігрантів, друкуються державні законодавчі акти, надається інформація про події у світі, зокрема у країнах походження іммігрантів. Друк слід здійснювати паралельно українською та мовами кожної окремої іммігрантської спільноти. Це зробить відповідні видання доступними як українським громадянам, так і іноземцям, спростить процес вивчення української мови іммігрантами. Необхідно створити умови для отримання іммігрантами інформації рідною мовою через бібліотеки, культурні центри, канали телебачення.

Підсумовуючи, слід слід виокремити три основні завдання, які, на нашу думку, стоять перед Україною у сфері культурно-інформаційної діяльності щодо проблем адаптації “нетрадиційних” іммігрантів до українського суспільства:

1. Створення позитивного образу вимушених іммігрантів шляхом широкої культурно-інформаційної діяльності, виховання таким способом поваги та інтересу до інших народів та їхніх культурних надбань.

2. Сприяння засвоєнню іммігрантами місцевих звичаїв, культури, мови.

3. Надання можливості іммігрантським спільнотам розвивати власну культуру, репрезентувати себе перед українською спільнотою завдяки проведенню культурно-масових заходів, через канали ЗМІ тощо.

Процес взаємного проникнення культур і традицій є непростим і досить повільним, але його досягнення можуть збагатити все суспільство, і значна роль у пришвидшенні цього явища повинна відводитися культурно-інформаційній сфері.

¹ Лазарев Л.В., Мартишева Н.И., Пантелеєва Н.В. Иностранные граждане: правовое положение/ Под редакцией Н.И. Мартышевой. – М.: Российское право, 1992. – 320 с.; Відомості Верховної Ради СРСР. – 1981. – №26. – Ст. 836. – С. 639–646.

² “Нетрадиційні” іммігранти у Києві/ Б.Рубл, О.Малиновська (керівники проекту). – К., 2003. – С. 9.

³ Там само. – С. 41–43.

⁴ Там само. – С. 221.

⁵ Кондратьєв Я.Ю. та ін. Основи міграцієзнавства: Навч.-метод. посібник. – К., 2000.

⁶ Піскун О. Основи міграційного права: Порівняльний аналіз. – К. 1998; Міграційні процеси у сучасному світі: світовий, регіональний та національний виміри. Енциклопедія/ За ред. Ю. Римаренка. – К. 2001.

⁷ Шульга М. Велике переселення народів: репатріанти, біженці, трудові мігранти. – К. 2002; Нетрадиційні “іммігранти у Києві. – К., 2003.

⁸ Проблеми нелегальної міграції та транспортування мігрантів. – К. 2000.

⁹ Положення про Адміністрацію прикордонної служби України від 4.08.2003 №797/2003. - С.9./ www.rada.gov.ua

¹⁰ “Нетрадиційні” іммігранти у Києві. – С. 279.